

MORALĖS RIBOS IR PARIBIAI: NUO BIOETIKOS IKI GYVŪNŲ TEISIŲ

Aistė Bartkienė

Lietuvos sveikatos mokslų universiteto
Socialinių ir humanitarinių mokslų katedra
Tilžės g. 17, LT-47181 Kaunas
El. paštas: aisteebartkiene@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje tiriamas rūpesčio kitu konceptas, kartu parodant, kad supratimas, kokie poreikiai ir kieno teisės yra verti dėmesio, priklauso nuo kultūrinės terpės. „Kitas“ šiame straipsnyje suprantamas iš pačios plačiausios perspektyvos, kuri apima ne tik žmonės, bet ir gyvūnus, taip pat kitus biotos dalyvius. Atsiremiant į rūpesčio etikos teorijas išryškinama, kaip emocinė dimensija ir dėmesys egzistuojančioms rūpesčio kitais praktikoms gali praturtinti tradicinę bioetinę perspektyvą, išplečiant jos ribas tiek, kad ji apimtų visus žalą galinčius patirti gyvus organizmus. Tvirtinama, kad pagarbus rūpestis gyvūnais ir mus supančia aplinka yra įprotis, ne tik ugdomas nuo vaikystės, bet ir atitinkantis konkrečioje kultūroje egzistuojančias vertybes. Remiantis žymiausiomis aplinkosaugos ir gyvūnų etikos teorijomis atskleidžiama, kaip kinta vertybinis požiūris į gyvūnus bei aplinką. Šis kismas gali būti iliustruotas B. Rollino teiginiu, kad nėra jokio moraliai reikšmingo žmonių ir gyvūnų skirtumo, kuriuo remiantis gyvūnai negalėtų būti įtraukiami į etinio rūpesčio lauką. Straipsnyje siūloma moralės sferą bioetikoje išplėsti remiantis N. Noddings pasiūlytu rūpesčio konceptu, taip į šią sferą įtraukiant ne tik nežmogiškuosius gyvūnus, bet ir visą mūsų aplinką.

Pagrindiniai žodžiai: bioetika, santykis, rūpesčio etika, gyvūnų teisės, aplinkosaugos etika

Bioetikos, kaip taikomosios etikos šakos, atsiradimas buvo nulemtas poreikio rasti ir pagrįsti moralines normas bei normatyvines gaires, galinčias padėti išspręsti problemas, kylančias tiek vertinant biologijos, medicinos ir technologijų pažangą, tiek naujų technologijų poveikį žmonėms, gyvūnams bei aplinkai. V. R. Potterio terminas *bioetika* taikomas teorijoms, sprendžiančioms moralines problemas, susijusias tiek su medicinos etika, tiek su ekologine etika. Nors šiuolaikiniame bioetikos diskurse vyrauja tendencija bioetiką daugiausia traktuoti kaip medicinos etiką, o ekologinę etiką laikyti atskira taikomosios etikos šaka, tačiau svarstant moralės sferos aprėpties klausimą,

t. y. kaip asmuo igyja moralinį statusą ar kas tampa moralės svarstymų objektu, šios abi etikos suartėja. Štai knygoje *Perspektyvos bioetikoje, moksle ir viešojoje politikoje* (2013) J. Beever ir N. Morar teigia, kad bioetika turinti analizuoti santykius tarp žmonių, gyvūnų, biotechnologijų ir aplinkos. Visgi reikia pažymėti, kad aiškaus metodologinio pagrindo, nurodančio, kaip santykis tarp žmonių, gyvūnų ir aplinkos galėtų būti analizuojamas remiantis viena moralės teorija, iki šiol nėra pasiūlyta. Nors Peterio Singerio utilitaristinė moralės perspektyva ir leidžia išplėsti moralės lauką gana toli – jis apima visus galinčius jausti skausmą, tačiau didelė dalis ekosistemos

dalyvių lieka šios teorijos paribiuose. Vienas iš įtakingiausių bandymų išplėsti moralės sferos ribas pabrėžiant ne tik socialinių ir emocinių, bet ir ekosisteminių santykių svarbą buvo pasiūlytas amerikiečių filosofo J. Bairdo Callicotto (2013, 1989). Jis, atsiremdamas į kito žymaus amerikiečių aplinkosaugininko Aldo Leopoldo išvalgas, tvirtina, kad moraliniai išsipareigojimai yra glaudžiai susiję su bendruomeniniais santykiais, o bendruomenė yra suprantama pačia plačiausia prasme – kaip biologinė bendruomenė. Mes, anot Callicotto, būdami biologinės visos Žemės bendruomenės nariai, esame priklausomi ne tik nuo gyvų būtybių ir augalų, bet ir nuo dirvožemio, vandens ar oro. Santykis ir abipusis ryšys, kuriame mes vienaip ar kitaip esame drauge su visa aplinka, uždeda moralinę atsakomybę už rūpestį ja. Visgi Callicotto teorijoje problemiška yra tai, kad nepakankamas dėmesys kreipiamas į pačią rūpinimosi aplinkiniais bei aplinka apskritai praktiką ir šios praktikos susiformavimo ypatybes. Nėra klausama, kodėl vieni žmonės yra linkę aplinka rūpintis, o kitiems tai atrodo esąs perteklinis veiksmas. Santykiu grindžiamoje rūpesčio etikoje yra užklausias rūpestis kitais būtent iš tokios perspektyvos.

Rūpesčio teorinė prieiga, suformuluota Nel Noddings (1984), jau yra taikoma svarstant biomedicinos problemas (Groenhout 2004; Dodds 2007; Mol 2008), ypač pabrėžiant holistinio požiūrio į žmogų bei socialinio konteksto ir emocijų svarbą bei persvarstant tokias išsitvirtinusias sąvokas kaip protas ir racionalumas. Nemažai autorių ekofeminisčių teigia (Warren 1994, 2009; Plumwood 2000, 2006), kad priespaudos ir išnaudojimo formos (moterų, kitų rūšių ar gamtos) turi bendrą struktūrą ir gali stiprinti ir veikti viena kitą. Kaip

gražiai apibendrina Č. Kalenda, ekofeminizmas teigia, kad moters išsivadavimas iš jų teises stelbiančių tradicijų neatskiriamai susijęs su gamtos išsivadavimu iš jos teises ignoruojančios technokratinės visuomenės valdžios. Naujas žvilgsnis į gamtą bei moters ryšius su natūraliais jos ciklais yra viena iš pakopų transformuojant vaidmenis, kuriuos žmonėms primetė griežta socialinė struktūra, pagrįsta prievartos, valdymo ir turėjimo paradigmomis. (Kalenda 2002: 193).

Taigi rūpesčio etikos, kaip feministinės etikos, perspektyva aplinkosaugos ir gyvūnų teisių diskursams gali būti pravarti tuo, kad į čia kylančias problemas žvelgiama platesniame diskriminacinio ir eksploatacinio mąstymo kontekste, yra užklausiamos fundamentalios žmogiškosios psichologijos nuostatos. Būtent tokia nuostata ankstyvosios aplinkosaugos etikos atstovai A. Leopoldas (1949), L. White (1967) bei Dunlapas ir Cattonas (1979) laikė antropocentrizmą. Vienas ryškiausių antropocentrinės moralės kritikų yra P. Singeris (1993, 2002), teigiantis, kad klasikinė etika yra paremta rūšizmo nuostatomis. Tačiau žvelgiant iš reliacinės perspektyvos didesne problema, neleidžiančia adekvačiai suprasti moralinių prievolių aplinkos atžvilgiu, gali būti laikomas vakarietiškas individualizmas, analizuotas antropologų C. Geertzo bei L. Dumonto. Rūpesčio etikos taikymo galimybės kalbant apie gyvūnus ir jų teises yra analizuotas tokių autorių kaip J. Donovan (2007, 2006, 1994), C. J. Adams (2007, 1995), L. Gruen (2010, 2004) ir kitų. Donovan tvirtina, kad rūpesčio etika, kviesdama pripažinti kiekvieno gyvūno svarbą, kartu kviečia analizuoti klausimą, kas atsitiko, kad gyvūnai tapo piktnaudžiavimo aukomis mūsų kultūroje? (Donovan 2007: 3). Adams, atsiliepdama į

šią užklausa, eina dar toliau ir lygina gyvūnų padėtį, ypač megafermose, su genocidu bei apgailėstauja, kad daugybė žmonių (kaip buvo, pavyzdžiui, holokausto atveju) tiesiog dėl vaizduotės trūkumo – nenorėjimo matyti, kaip baisiai dalykų padėtis atrodo realybėje, – leidžia vykti nepataisomiems dalykams (Adams 2007: 33). Kalbant apie intencionalią aplinkos destrukciją aštuntajame dešimtmetyje amerikiečių biologas ir bioetikas A. Galstonas pasiūlė vartoti ekocido sąvoką, reaguodamas į „oranžinio agento“ naudojimą Vietnamo miškuose. Šiuo metu yra susikūrusios net kelios nevyriausybinės organizacijos, kurios pradėjo *End Ecocide on Earth* bei *End Ecocide in Europe* pavadintas iniciatyvas, siekiančias atkreipti dėmesį į rūšių nykimo bei klimato kaitos keliamus pavojus bei daryti įtaką vyriausybių sprendimams. Šiame straipsnyje bus bandoma pasiūlyti, kaip galima pritaikyti Noddings perspektyvą, kalbant apie rūpestį gyvūnais ir aplinka.

Alternatyvus požiūris į moralę buvo pasiūlytas giliosios ekologijos (*deep ecology*) pradininko A. Naesso (1993, 2008) bei B. Callicotto (1985, 1989, 2013), teigiančių, kad reliacinė individo samprata padeda geriau suprasti moralines prievoles ir išplečia esinių, kurių atžvilgiu galioja moralės apribojimai, sritį. Nors šis požiūris sulaukė nemažai kritikos (Witoszek 1997; Plumwood 2000; Warren 1999; Guha 1999), tačiau ne taip seniai Warwickas Foxas (2006) pasiūlė naują teoriją, pabrėžiančią reliacinio individo ir rūpesčio koncepto svarbą formuojant naują aplinkosaugos etikos paradigmą. Foxas teigia, kad pamatiniu mūsų esminių vertybių šaltiniu turėtų būti laikoma santykis, egzistuojantis tarp gyvūnų organizmų ir juos supančios aplinkos. Tas santykis gali būti harmoningas tik tuomet, jei paremtas

atsaku į sistemos dalyvių poreikius. Šį atsaką jis pavadina atsakomuoju ryšiu (*responsive cohesion*; Fox 2006: 59). Būtent atsako (*response*) troškimas yra moralės pagrindas ir Noddings teorijoje. Remdamasi psichologų ir antropologų tyrimais, ji teigia, kad universalus naujagimių (pvz., žmogaus, šuniuko ar paukštelio) poreikis būti pasirūpintais „įjungia“ atsakomąjį daugumos organizmų elgesį. Toks troškimas atsakyti (*desire to respond*) – rūpintis yra moralės pamatas ir žmogiškųjų būtybių bendruomenėse (Noddings 2002: 189).

Moralė ir gyvūnų teisės

Galima paklausti, kaip daro P. Singeris ar J. Gray (2010) – kas atsitiko, kad Vakarų kultūroje žmogus tapo taip atskirtas nuo kitų gyvūnų būtybių, kad jos į moralės sferą papuola tik iš dalies? Singeris tai vadina rūšizmu ir tvirtina, kad gyvūnų patiriama kančia yra lygiai tokia pati svarbi kaip žmonių ir lygiai tiek pat turėtų būti draudžiama kelti bereikalingas kančias gyvūnams, kaip ir žmonėms. Vienas dalykas, trukdantis, anot Singerio, pamatyti antropocentrinio požiūrio ribotumą, yra iš krikščionybės paveldėta žmogaus gyvybės šventumo idėja. Vakarietiškas modernusis antropocentrizmas, B. Latour žodžiais, yra paremtas perskyra tarp žmonių ir ne žmonių:

modernybė dažnai apibrėžiama humanizmo požiūriu: arba sveikinant žmogaus gimimą, arba skelbiant jo mirtį. Tačiau ir pats šis įprotis yra modernus, nes jis išlieka asimetriškas – pamirštama, kad kartu gimsta ir „nežmogiškumas“, t. y. daiktai, arba objektai, arba gyvūnai. (Latour 2004: 19)

Gyvūnų vieta moderniojoje, Latouro žodžiais, visuomenėje pastaruoju metu yra vis karščiau diskutuojama. Viena iš garsiausių

feminisčių ir gyvūnų teisių mąstytojų D. Haraway savo knygoje *When Species Meet* (2006) apmąsto gyvūnų svarbos ir vietos moralinės sferoje klausimą bei tvirtina, kad „esama glaudaus ryšio tarp visų kolonizuotų, pavergtų, ne piliečių ir gyvūnų, jie visi sudaro atskirą rūšį nuo racionaliojo žmogaus ir visko, kas sudaro pastarojo pasaulį, – tai yra rasizmo šerdis, kuri klesti humanizmo gelmėse“ (Haraway 2006: 18). Šią problemą analizuoja ir A. Žukauskaitė (2016: 198) savo naujausioje knygoje parodydama, kaip „Calarco, Agambeno darbai padeda suvokti, jog perskyra tarp žmogaus ir gyvūno visuomet yra politinis ir etinis klausimas. Anot jos, modernioji antropologinė mašina ne tik neišleidžia gyvūnų į moralės sferą, bet kartu animalizuoja žmones, kurie neatitinka nustatytų kriterijų, dažniausiai susijusių su savimone ir racionalumu (pvz., komos ištikti ligoniai ar embrionai), išstremdama juos į atskirą zoną. Ši tendencija ypač pastebima P. Singerio filosofijoje, kurioje dalis teisų atimama iš žmonių ir perduodama gyvūnams.

Noddings rūpesčio etikos paradigma kaip tik ir atskleidžia pavojus, kuriuos kelia perdėm racionalistinis moralės traktavimas, nes racionalumo kriterijus dažnai tampa būtent tuo įrankiu, kuriuo pasinaudojus iš moralės sferos išmetami ne tik gyvūnai, bet kartais ir savimi nepajėgūs pasirūpinti žmonės (būtent taip ir atsitinka T. Engelhardto bioetikos versijoje). Šiame straipsnyje analizuojama rūpesčio artimu praktika, orientuota į to, kuriuo yra rūpinamasi, poreikius bei paremta mūsų empatijos bei emocinio reagavimo reikšmė ne tik išskrodžiama parodant vidinius psichologinius veikiančius mechanizmus, bet ir rūpesčio artimu ugdymo svarbą. Kol kas šios trumpos gyvūnų statuso apžvalgos tikslas yra atskleisti,

kaip gyvūnai gali būti įtraukiami į moralinę rūpesčio artimu sritį.

Vadinamiesiems kompanijos gyvūnams, tokiems kaip šunys, katės, arkliai ar pan., nuo XX amžiaus vidurio buvo pradėta suteikti daugiau teisių ir jie įgijo aukštesnį statusą už produkcijos gyvūnus – kiaules, vištas ar karves. Iš vienos pusės, tai lėmė XX amžiuje pasikeitusios aplinkybės – naminių gyvūnų, arba kompanijos gyvūnų, skaičius augo didžiuliu mastu. Pavyzdžiui, Tarptautinės gyvūnų sveikatos federacijos (IFAH Europe) duomenimis, Europoje 2014 metais buvo laikoma apie 195 milijonai augintinių¹, o JAV 2015 metais trys iš penkių gyventojų laikė kokį nors augintinį² (Haris Poll). Antra vertus, toks skaičiaus padidėjimas lėmė ir požiūrio į juos pasikeitimą. Kaip siūlo M. A. Warren, kalbant apie moralinį statusą, reikėtų suteikti aukštesnį jo lygmenį gyvūnams, turintiems ypatingų mentalinių gebėjimų (šimpanzėms, goriloms, orangutanams, delfinams, banginiams, drambliams), bei gyvūnams, su kuriais sieja abipusis prisirišimas (šunims, katėms, arkliams ir pan.), nes kitaip pažeidžiamas antižiaurumo principas ir sutraukomas mūsų socialinis įsipareigojimas rūšims, priklausomoms nuo mūsų (Warren 2005: 448). Gyvūnų teisių teoretiko G. Francione'ės nuomone, gyvūnų teisės galėtų tapti realybe tik pakeitus gyvūnų teisinį statusą: jie turėtų iš teisės objekto (nuosavybės) tapti teisės subjektu, t. y. savo gyvybės ir gyvenimo savininku.

Didžiausios problemos siejasi su industriniu ūkininkavimu, nes daugelyje

¹ IFAH Europe, žr. <http://www.ifaheurope.org/companion-animals/about-pets.html>

² Haris Poll online, žr. <http://www.theharrispoll.com/health-and-life/Pets-are-Members-of-the-Family.html>

megafermų gyvūnai yra auginami baisiomis sąlygomis, o jų kančios yra gausiai aprašytos gyvūnų teisių gynėjų (pvz., vien PETA savo oficialiame puslapyje kasdien pateikia gana šokiruojančių vaizdų iš megafermų). Francione, kaip ir P. Singeris mato vienintelę realią išeitį – visiems tapti veganais. Ši gana radikali mintis yra dažnai puolama gyvūnų teisių kritikų. Antai R. Scrutonas teigia, kad vegetarizmas yra paremtas kalte, besisiejanti su žmogiškąja puikybe, o priešnuodis būtų saikingas mėsos, išaugintos mažuose neindustriniuose ūkiuose, valgymas, tarkime, sekmadeniais palaikant tradicijas. Maža to, jis netgi tvirtina, kad mes turime pareigą valgyti mėsą, nes tik atsakingi omnivarai, perkantys mėsą iš atsakingų, nežiaurių gyvulių augintojų, gali daryti ekonominį spaudimą megafermų atstovams ir taip skatinti juos diegti kuo humaniškesnes praktikas savo industrijoje – tik šitaip, anot jo, galima pagerinti gyvūnų padėtį megafermose (Scruton 2006). Būtent toks judėjimas vyksta ne tik Švedijoje, kuri daugiausia pažengusi gyvūnų teisių srityje, bet netgi Lietuvoje, skatinant pirkėjus pirkti „laimingų vištų“ kiaušinius, kur laimingomis laikomos vištos, galinčios gyventi ne narvuose, o lauke ir maitintis visaverčiu lesalu.

Judėjimo už gyvūnų teises pradžia siejasi su tokiais vardais kaip R. Harrison (1964), P. Singeris (1975), B. Rollinas (1981), T. Reganas (1983), S. Saponzi (1987). Singerio veikalas *Animal Liberation* tikriausiai yra padaręs didžiausią poveikį gyvūnų teisių judėjimams, iš kurių šiuo metu stipriausi yra PETA, *International Humaine Society*, *World Animal Protection*, *RSPCA*, *ASPCA*, *Eurogroup for Animals*. Ruth Harrison, įkvėpta ekologines problemas iškėlusios R. Carson knygos *Tylus pavasaris* (1962)

sėkmės, savo knygoje *Gyvūnai mašinos* (1964) viena iš pirmųjų aprašė, kaip atrodo gyvūnų auginimas industrinėse fermose, ir tai sukėlė šoką didelei daliai visuomenės, kuri niekada nebuvo apie tai susimąsčiusi. Ši knyga sukėlė tokį didelį atgarsį visuomenėje, kad 1965 metais Didžiosios Britanijos vyriausybė sudarė komisiją ištirti gyvūnų padėtį fermose, o jai vadovavęs prof. R. Brambellis suformulavo penkias gyvūnų laisves (laisvė nuo troškulio ir alkio; nuo diskomforto; nuo skausmo, sužeidimo ir ligų; nuo baimės ir streso; laisvė gyventi pagal prigimtį), kurios iki šiol yra daugumos tarptautinių gyvūnų teisių dokumentų pagrindas. Vis dėlto, pasak A. Žukauskaitės, filosofinis „gyvūno klausimas“ dažnai iki galo nesutampa su gyvūnų teisių diskursu, mat

pati teisių samprata presuponuoja laisvą, suverenų ir sprendimo galią turintį subjektą. Kai toks teisių klausimas perkeliamas gyvūnams, susiduriame su tam tikru kompensaciniu mechanizmu, kai rūšies požiūriu į mus panašūs gyvūnai yra humanizuojami. Kita problema yra tai, jog pats teisių diskursas, kaip atskleidžia Agambenas, veikia kaip biopolitinio išrūšiavimo mašina. (Žukauskaitė 2016: 29)

Todėl, anot nemažos dalies rūpesčio etikos atstovių, feministinė rūpesčio gyvūnais etika siekia būti ne tik etinė, bet ir politinė savo tikslais bei dialoginė savo metodu (Donovan 2007: 365). Šiame straipsnyje laikomasi nuostatos, kad tokie tikslai gali būti įgyvendinti ypatingą dėmesį kreipiant į tai, kaip kultūroje ir šeimoje formuojamos paties rūpesčio kitais praktikos, kaip gyvūnų ir visos ekosistemos reikmės gali būti pastebėtos ir įvertinamos kaip moraliai reikšmingos. Vienas iš praktiškesnių pasiūlymų būtų toks, kad gyvūnų diskursas turėtų būti įtrauktas į bendrąsias bioetikos

teorijas. Tarkime, Lietuvos sveikatos mokslų universitete egzistuoja dalykas „Bioetika ir gyvūnų mokslas“, tačiau jau pačiame pavadinime šios dvi sritys yra atskirtos kaip tik iš dalies sutampančios, o moralės klausimai daugiausiai sprendžiami medicinos etikos dalyje, kas rodo nevienodą jų svorį moralės diskurse.

Žymus JAV mąstytojas B. Rollinas, daugybę metų dirbęs veterinarinės etikos srityje, teigia, kad nėra jokio moraliskai relevantiško skirtumo tarp žmonių ir gyvūnų, bet jie turi būti visiškai įtraukti į moralės sferą, nes jaučia ne tik skausmą, bet ir tokias emocijas kaip baimę, vienišumą, nuobodulį frustraciją ir pan. (Rollin 2007: 4–5). Kalbėdamas apie gyvūnų patiriamas emocijas ir jų svarbą, Rollinas paliečia filosofinį klausimą, užduotą dar Aristotelio. Pateikdamas savo sielos sampratą Aristotelis skiria tris jos sluoksnius: augalinį, gyvūninį ir racionalių, pastarąjį turi tik žmogus. Gyvūnai šio mąstytojo buvo suprasti kaip turintys tik instinktus, padedančius daugintis ir išgyventi. R. Descartes pratęsdamas Aristotelio liniją tvirtino, kad gyvūnus galima suprasti, kaip reflekso varomas mašinas, iš ko N. Malebranche'as padarė išvadą, kad gyvūnai nepajėgūs jausti skausmo ar emocijų, todėl nepapuola į moralės sferą – kelias vivisekcijai ir žiauriam elgesiui tapo atviras. Teorinis požiūris iš dalies pasikeitė su Darwino teorija, kuri teigė, kad nėra jokio fundamentinio skirtumo tarp žmogaus ir kitų aukštesniųjų gyvūnų. Dar knygoje *Žmogaus kilmė ir lytinė atranka* jis tvirtina, kad net žemesnieji gyvūnai geba jausti skausmą, malonumą ar kančią, kas uždeda mums atsakomybę už savo elgesį su jais. Nors pats Darwinas niekada nebuvo aktyvus gyvūnų teisių advokatas, tačiau laikėsi nuostatos, kad žmogus yra

lygus su gyvūnais. Dažnai pabrėžiama, kad gyvūnai neturi tokios savimonės, kokia būdinga žmonėms ir todėl jie nelaikytini lygiais moralinio traktavimo atžvilgiu. Tokie mąstytojai kaip P. Singeris, T. Regan ar B. Rollin daugybę savo darbų paskyrė kovai su mūsų kultūroje gana paplitusia nuostata, turinčia savo šaknis Naujųjų amžių filosofijoje (Descartes, Malebranche), kad gyvūnai yra „negalvojančios automatai“, ir teigė, kad aukštesnieji gyvūnai savo gebėjimais dažnai daugiau primena mažus vaikus. Su šių filosofų vardais siejamas gyvūnų etikos (*animal ethics*) iškilimas. Vienas iš pagrindinių jos klausimų – kaip įtraukti gyvūnus į moralės visiškai saugomų individų sferą. Žvelgiant iš rūpesčio etikos perspektyvos, mūsų pareiga rūpintis tais, kurie yra šalia mūsų, nėra priklausoma nuo jų turimo sąmoningumo lygmens ar gebėjimų. Rūpestis gyvūnais ir aplinka yra šeimoje įgyjamas įgūdis, kuris turi būti formuojamas tiek tėvų, tiek visos edukacinės sistemos. Sykiu visuomenėje vylujančios vertybės ir požiūris daro įtaką tam, kaip mes matome gyvūnus – ar kaip žaislus ir mūsų reikmėms auginamus „negalvojančius automatus“, ar kaip būtybes, gebančias jausti bei turinčias poreikius, kuriuos mes galime atpažinti ir turime gerbti.

Rūpestis artimu kaip pamatinis moralės šaltinis

Bendrosios bioetikos teorijos (T. Beuchampo ir J. Childresso, B. Gerto, P. Singerio, T. Engelhardto) yra paremtos keliomis prielaidomis, kurioms bendra yra tai, kad pagrindinis dėmesys krypta į atskirą individą, jo pareigas ir teises. Kitaip tariant joms yra bendra individualistinė asmens traktuotė, laikant, kad žmonėms kaip individams, norintiems gerai jaustis ir elgtis visuomenėje,

yra būtina nurodyti tam tikrus racionalius principus, galinčius padėti susiorientuoti, kaip tinkamai turi būti rūpinamasi kitais ir kokio rūpesčio iš kitų galima teisėtai tikėtis. Pasak vienos iš rūpesčio etikos pradininkių Nel Noddings, toks asmens, kaip atskiro, racionalaus, autonomiško individo, vaizdas nėra adekvatus. Panašios pozicijos laikosi ir prancūzų antropologas Luisas Dumontas (2002) tvirtindamas, kad individas tik Vakarų kultūroje suprantamas kaip universalios referencijos koordinatė – „individas – aš turiu galvoje individą kaip vertę – atsiranda tik modernųjų visuomenių ideologijoje“ (Dumont 2002: 224), o problema esanti ta, kad pati modernioji ideologija „yra linkusi teikti pirmenybę santykiui su objektu (bei „objektyviajai“ tiesai), o ne žmonių tarpusavio ryšiui“ (*ibid.*: 160). Anot Noddings, būtina atkreipti dėmesį į faktą, kad mes nuo pat gimimo esame susiję su kitais ir to bendravimo metu išmokstame, kaip (tinkamai arba ne) elgtis. Mūsų turėtas konkretus santykis su kitais iš dalies lemia ne tik kaip mes suprantame save, bet ir kaip girdime bei suprantame kitus. Todėl būtent santykis esąs tas ontologinis pamatas moralės teorijoje, kuris leidžia pademonstruoti emocijų ir afektų įtaką etiniam elgesiui:

Santykių laikyti ontologiniu pamatinium tiesiog reiškia, kad mes pripažįstame žmogiškąsias sandūras ir afektyvų atsaką į jas kaip esminį žmogiškosios būklės faktą <...> kiek geras aš galiu būti iš dalies priklauso nuo to, kaip tu – kitas – mane suvoki ir į mane reaguoji. (Noddings 2013: 4–6)

Kai į žmones yra žvelgiama pirmiausia kaip į esybes, esančias santykiyje, tuomet pamatinė mūsų santykių su įvairiais kitais užduotis yra nerūpestingą elgesį transformuoti į rūpestingą – gerą. Pastanga ar motyvacija būti geram, Noddings nuomone, kyla ne

iš kokios nors universalios maksimos (ką siūlytų Kantas) ar apskaičiavimo, koks elgesys būtų naudingiausias (ką siūlytų utilitaristai), bet iš noro būti susijusiam (angl. *related*) ir mokėjimo palaikyti atsakingą ir harmoningą ryšį su kitais. Noras būti susijusiam, anot W. Foxo, iki galo suprantamas tik visoje ekosistemoje, nes žmogus vienu ar kitu būdu yra bendresnės visumos, nei tik žmonių bendruomenė, dalis. O ryšiai su naminiiais gyvūnais yra istoriškai susiklostę taip, kad dauguma jų yra vienaip ar kitaip padaryta priklausoma nuo žmogaus, jo rūpesčio ir atidos. Kyla klausimas, kada ir kodėl mes norime ar užsimanome rūpintis kitu? Motyvacija rūpintis kitu kyla iš „mūsų patirties [kai mumis buvo pasirūpinta – A.B.] ir neišvengiamo tos patirties kaip „geros“ įvertinimo (Noddings 2013: 151). Svarbu pabrėžti, kad tiek mūsų patirtis, tiek kiekviena konkreti situacija, kurioje atsiduriame ir turime spręsti, kaip elgtis ir rūpintis kitu, priklauso nuo daugybės skirtingų aplinkybių, todėl bendrieji, universalizuoti principai rūpesčio etikos yra atmetami kaip pernelyg nelankstūs. Pasak žymaus antropologo C. Geertzo, dažniausiai būdas, kuriuo veikia asmenys, priklauso nuo juos supančių vertybių, o „pertvarkant socialinių santykių modelį pakeičiamos ir patiriama pasaulio koordinatės“ (Geertz 2005: 30). Tarkime, vienoje kultūroje atsikratyti šunų perpildytoje prieglaudoje juos uždarius į narvą ir paskandinus ar numarinus badu (praktikos, naudotos Taivano šunų prieglaudose iki 1998 m.) yra visiškai priimtina, o kitoje tai bus suvokiama kaip bereikalingas žiaurumas. Žvelgiant iš šios perspektyvos, rūpesčio etika padeda suprasti, kad reikia transformuoti normatyvinį rūpesčio idealą ir jo objektą – parodant, kad svarbu yra

santykis ir tai, kokie yra visų jo dalyvių poreikiai, ir kad moraliai pageidautina jais tinkamai pasirūpinti.

Rūpesčio etikos taikymas kalbant apie mūsų praktikuojamą rūpestį ne tik žmonėmis, bet ir kitomis gyvomis būtybėmis, tiek gebančiomis jausti skausmą, tiek visais biotinės bendruomenės nariais, jau yra nagrinėtas tokių autorių kaip J. Donovan (2007), D. Engster (2006) ar G. Clement (2003). Josephine Donovan teigia, kad užuojauta yra tas pagrindas, kuris leidžia atpažinti gyvūnų skausmą ir emocijas ir skatina mus jais rūpintis (Donovan 2007: 185). Anot jos, kantiškoji etika, įtvirtindama racionalumo svarbą, neskatina moralinės vaizduotės ir neleidžia pamatyti, kad būtent užuojauta esanti moralės pagrindas, leidžiantis tinkamai rūpintis mus supančiomis būtybėmis. Pats Kantas, savo ruožtu tvirtinęs, kad rūpestis gyvūnais yra moraliai būtinas tiek, kiek tai leidžia „gerinti“ patį žmogaus charakterį ir nesuteikti žiaurumo žmogiškiesiems santykiams, buvo puolamas tiek P. Singerio, tiek T. Regano, tiek B. Rollino ir kaltinamas vulgariuoju antropocentrizmu. Kitos rūpesčio atstovės G. Clement nuomone, rūpesčio etika tinkanti kalbant apie pareigą rūpintis naminiams gyvūnais ir tampa truputį problemiškesnė laukinių gyvūnų atžvilgiu (Clement 2007: 304). Visgi reikia pasakyti, kad nors gyvūnai nėra lygūs žmonėms moraline prasme, tačiau tai nesudaro problemų rūpesčio etikai, nes gana dažnai tie, kuriais reikia pasirūpinti (vaikai, ligoniai, ar gyvūnai), neturi visos narystės racionalistiškai suprantamoje moralės sferoje, tačiau jų atpažįstami poreikiai užklausia mūsų moralinį aš ir kviečia tuos poreikius patenkinti. Priežastis, lemianti priešintis veikloms, galinčioms sukelti skausmą gyvūnams, pasak D. Engsterio (2006), kyla iš to, kad mes esame santykiyje su jais, ir būtent

buvimas santykiyje uždeda moralinę pareigą vengti žalos.

Kas gyvūnams yra laikytina žala, tikriausiai daugiausia galėtų atsakyti veterinarinės medicinos atstovai. B. Rollinas, dešimtmečius dirbęs veterinarinės etikos srityje ir, beje, vienas iš jos pradininkų ir žymiausių atstovų iki šiol, yra paskyręs daugybę darbų, pradedant septintuoju dešimtmečiu, siekdamas atkreipti veterinarijos gydytojų dėmesį į tai, kad gyvūnai jaučia skausmą (pvz., ragino uždrausti kastraciją bei nuraginimą be anestezijos, pagerinti laboratorinių gyvūnų gyvenimo sąlygas, atkreipti dėmesį į gyvūnų poreikius megafermose ir pan.), tiek į pačią atsakomybės gyvūnams sampratą Vakarų kultūroje. Kalbant apie veterinarinę mediciną verta prisiminti ir bendrąjį medicinos principą, gyvuojantį nuo Hipokrato laikų – *primum non nocere*, tačiau čia problema yra ta, kad tai, kas gyvūnams yra žala, labai priklauso nuo konkrečioje kultūroje esamų vertybių. B. Rollinas (2016) tiki, kad būtent kalbėjimas apie vertybinę slinktį visuomenėje, laikant gyvūną turint aristoteliškąjį *telos*, gali padėti įtvirtinti moralines priedermes gyvūnų atžvilgiu. Veterinarinės etikos įtraukimas į bendruosius bioetikos kursus galėtų padėti parodyti, kad moralinė riba, skirianti žmogų nuo kitų gyvūnų, labai priklauso nuo šimtmečio ir tuo metu vyraujančių vertybių. Antra vertus, tai padėtų vėl susieti gyvūnus ir žmones viena bioetikos paradigma, aptariant, kaip mūsų elgesys pažeidžiamų būtybių atžvilgiu gali būti koreguojamas mokantis rūpintis kitu, neprisirišant prie sąmoningumo, racionalumo ar kitų kriterijų, o atsižvelgiant į galimo sukelti skausmo (tiek fizinio, tiek emocinio) kiekį.

Rūpesčio etikoje, panašiai kaip ir bioetinėje kazuistikoje (Jonsen, Toulmin 1988),

manoma, kad kiekvienu atskiru atveju reikia atsižvelgti į daugybę aplinkybių, ir sprendimas, kaip derėtų elgtis konkrečiu atveju, turi priklausyti daugiausia nuo jų, t. y. aplinkybių. Iš šių teorijų perspektyvos žiūrint negali būti jokie bendro principo, kaip dera elgtis, kai, pavyzdžiui, moteris siekia pasidaryti abortą ar kai norima atlikti eutanaziją sveikam gyvūnui. Eutanazijos problema klasikinėje bioetikoje yra viena daugiausia analizuojamų temų, tačiau jos sąryšis su veterinarine medicina dar nėra pakankamai analizuotas. Prisiminus Singerio klasikinį straipsnį „Killing humans and killing animals“ (1979), verta atkreipti dėmesį, kad žmonių eutanazijai taikomi apribojimai, pagrįsti racionalumo kriterijumi, dažnai leidžia neskausmingai užbaigti gyvūno gyvenimą, nesuteikiant progos bereikalingai kankintis, ir padaro eutanaziją veterinarijoje visiškai neproblemiška sritimi, tačiau kita problema iškyla ne veterinarinėje medicinoje neįprasta forma. Eutanazijos taikymas sveikiems gyvūnams yra didžiulė problema, kurios mastai dažnai yra nežinomi plačiajai visuomenei. Apie 1970 m. JAV kasmet eutanazija būdavo atliekama nuo 12 iki 20 milijonų sveikų augintinių, bet pasikeitus viešajai nuomonei dabar skaičiai yra gerokai mažesni – JAV kasmet eutanazija atliekama apie 3–4 milijonams augintinių. Eutanazijos gyvūnams atveju dvi dažniausiai pasitaikančios moralinės dilemos veterinarijos gydytojui yra šios: kai prašoma atlikti eutanaziją visiškai sveikam gyvūnui (nes jis pasidarė neberekalingas) arba kai atsako atlikti eutanaziją nepagydomai sergančiam ir didžiules kančias kenčiančiam gyvūnui vien dėl to, kad savininkas dar nepasirengęs su augintiniu išsiskirti. Į klausimą, kas pasikeitė, kad gyvūnų, kuriems atliekama eutanazija,

skaičius sumažėjo kelis kartus, tikriausiai būtų galima atsakyti taip: pasikeitė visuomenės požiūris į atsakomybę ir suaktyvėjo nevyriausybinų organizacijų bei gyvūnų teisių aktyvistų veikla.

Rūpesčio praktika

Šis gana konkretus pavyzdys mus gražina prie pačios moralės sampratos. Kaip ją supranta Noddings? Anot jos, „formaliosios moralės tikslas, žvelgiant iš rūpesčio etikos perspektyvos, yra palaikyti ir išplėsti natūralaus rūpesčio tinklą. Moralė gali būti laikoma nuostatų, taisyklių ir praktikų rinkiniu, kurio taikynys yra šio tikslo įgyvendinimas“ (Noddings 2010: 18). Taigi, bendrosios bioetikos teorijos, kurios kartais apima ir gyvūnus bei aplinką, siekia pagrįsti tam tikrus racionalus elgesio principus, o rūpesčio etika daugiau orientuojasi į praktikas. Kadangi rūpesčio etika domisi moralinio veikėjo nuostatų ir taisyklių tinkamumu, ji priartėja prie deontologinės tradicijos bioetikoje, tačiau, priešingai nei pastaroji, ji labiausiai pabrėžia besirūpinančio asmens gebėjimą išgirsti ir suprasti kito poreikius, o ne neutralų taisyklės pritaikymą. Aišku, veterinarinės medicinos atžvilgiu iškyla problema, kieno poreikiai pirmiausia turi būti tenkinami – kliento, kuris moka už paslaugas ir yra gyvūno savininkas, ar paciento, kuris savo norų pats išreikšti negali. Tiesa, 2010 metais atnaujintose Amerikos veterinarinės medicinos asociacijos (AVMA) gairėse jau aiškiai nurodoma, kad prioritetas yra paties gyvūno gerovė ir sveikata, o ne savininko požiūris. Žvelgiant iš rūpesčio etikos perspektyvos, keičiant požiūrį į rūpestį gyvūnais ir aplinka, vienas iš svarbiausių veiksnių būtų vaikų auklėjimas mokant rūpintis augintiniais, parodant,

kad mes esame vieno gyvybės tinklo dalis, o tie, kurie priklauso nuo mūsų, nepaisant jų kognityvinių gebėjimų, turi būti gerbiami. Antra rūpesčio dalis, į kurią atkreipia dėmesį B. Callicotas savo naujausioje knygoje *Mąstant apie planetą: žemės etika ir pasaulio etika* (2013), paremta holistinės pasaulėžiūros įtvirtinimu ir supratimu, kad rūpestis aplinka yra būtinas visos planetos išlikimui. Anot Callicotto, gyvūnų teisių judėjimai nors nėra moraliai antropocentriški, tačiau yra daug siauresni už jo siūlomą vadinamąją *Pasaulio etiką*. Pasaulio etikoje aprėpiama moralinė taikinių klasė yra daug platesnė už esamą gyvūnų teisių judėjimuose, mat žemės etikoje „įtraukiami ne tik gyvūnai, bet ir augalai, dirvožemis: šioje etikoje į moralės sferą įtraukiama biotinė bendruomenė *per se* ar kaip tokia“ (Callicott 2013: 9–10).

Pagrindinis rūpesčio objektas, pasak Noddings, kinta priklausomai nuo situacijos, nuo paties asmens, gyvūno ar kito esinio, kuriuo reikia pasirūpinti:

kiekviena situacija yra unikali dėl skirtumų, būdingų situacijos dalyviams. Mokslas ir filosofija [istoriškai] buvo susitelkę į apibendrinimus ir universalizacijas, todėl išskirtinis dėmesys buvo sutelktas į metodą moksle ir moralinį veikėją kaip metodą etikoje. (Noddings 2002: 20)

Pagrindinis rūpesčio etikos priekaištas bendrosioms bioetikos teorijoms yra tas, kad moralinis veikėjas laikomas autonomišku ir racionaliu, tačiau ne itin daug dėmesio skiriama analizei, kaip tokiu veikėju tampama, jei apskritai tampama. Laikant, kad racionalus individas yra tas veikėjas, kurio teises turi ginti moralė, papuolama į rūšizmui būdingo antropocentrinio mąstymo dimensiją, kurioje nelieta vietos nei racionalumo kriterijų netenkinantiems

gyvūnams, nei tuo labiau aplinkai – jie iškrenta iš moralės apygardos ar geriausiu atveju lieka jos paribiuose. Rūpesčio etika, teigdama, kad rūpesčio praktika, kaip nuolat formuojamas ir kito poreikių girdejimu paremtas veiksmas, yra centrinė moralumo ašis, sudaro prielaidą plėsti moralės sferą taip, kad ji apimtų visus biotinės bendruomenės narius.

Kadangi viena iš moralės teorijos užduočių yra įvertinti, koks elgesys yra geras, gali kilti klausimas, kas rūpesčio etikoje laikoma „geru“ elgesiu? Nors Noddings tokį apibrėžimą pateikti atsisako, tačiau nurodo pirminę elgesio gairę: bet koks bereikalingas skausmo ar žalos sukėlimas vertintinas kaip blogos moralinės praktikos indikatorius. Verta pažymėti, kad su šia gaire sutiktų visos bioetinės teorijos, taigi toks gana blankus ribos nurodymas daugiau aiškumo nesuteikia. Tačiau yra vienas svarbus niuansas: kai Noddings kalba apie bereikalingą skausmo sukėlimą kitam, ji turi omenyje ne tik žmones, bet visas esybes ir objektus, kurie yra su mumis susiję ir kuriuos veikia mūsų elgesys (tiek žmonės, tiek gyvūnai). Šiuo aspektu rūpesčio etika turi sąsają su Singerio utilitaristine etika, laikančia, kad gebėjimas jausti skausmą yra esminis kriterijus brėžiant moralės sferos ribas. Tačiau tiek Noddings, tiek kitos rūpesčio atstovės Joanos Tronto nuomone, moralės sfera turi apimti visas esybes, kurioms reikalingas mūsų rūpestis:

geras gyvenimas yra rūpesčio pripildytas gyvenimas, gyvenimas, kuriame gerai rūpinamasi asmeniu, kai tam yra poreikis, asmuo gerai rūpinasi savimi ir dar turi galimybių rūpintis kitais – žmonėmis, gyvūnais, institucijomis ir idealais, – tai suteikia gyvenimui prasmę (Tronto 2013: 170).

Ką tik cituotoje knygoje *Rūpestitinga demokratija: rinkos, lygybė ir teisingumas* Tronto

argumentuoja, kad tinkamai pasirūpinti tiek žmonėmis, tiek visa mus supančia aplinka trukdo visuomenėje įsivyravusi „rinkos logika“, kai rūpestis suprantamas kaip viena iš daugybės paslaugų, kuri, pageidautina, visuomenei kainuotų kuo mažiau (Tronto 2013: 129). Galima teigti, jog kalbant apie rūpestį gyvūnais ir aplinka politinis matmuo yra sunkiai išvengiamas.

Vienas svarbiausių klausimas, kylančių tiek politinėse, tiek moralės teorijose, sprendžiančiose rūpesčio kitais klausimą ir mūsų galimybes išgirsti ir atsakyti į esančių šalia mūsų poreikius, būtų toks: *kokią* atsaką žmogus gali pasiūlyti? Kaip teigia Foxas,

bet koks moralinis *privalai* turi reikšti, jog yra praktinis *gali* dėl labai paprastos priežasties: nėra jokios prasmės reikalauti, kad žmonės padarytų ką nors, ko jie nėra pajėgūs padaryti; iš tikrųjų neetiška reikalauti neįmanomo dalyko. (Fox 2006: 55)

Rūpesčio etika šioje vietoje tvirtintų, kad mūsų siūlomas atsakas priklauso nuo to, kaip sugebame girdėti ir reaguoti, bei nuo to, ar esame įgudę atsakyti. Įgūdis rūpintis kitais ir aplinka, anot Noddings, yra praktikoje įgyjamas dalykas, todėl esą yra labai svarbu atkreipti dėmesį į egzistuojančią socialinę politiką. Analizuodama mūsų moralinio vystymosi įtaką tinkamiems rūpinimosi įgūdžiams atsirasti, Noddings teigia, kad pirminis rūpesčio objektas yra konkretūs, arti esantys žmonės ar kitos aplink esančios esybės, pavyzdžiui, šunys, katės ar augalai, – tokį rūpestį ji vadina rūpesčiu kuo nors (*caring-for*). Visgi, anot jos, egzistuoja ir platesnio masto rūpestis dėl ko nors (*caring-about*), kai rūpinamės tiesiogiai su mumis nesusijusiais objektais ar žmonėmis – klimato kaita, Afrikoje baidujančiais vaikais, kenčiančiais megafer-

mų gyvūnais ar klimato šilimo keliamais pavojais bendrajai ekosistemai. Būtent tokia platesnio rūpesčio samprata leidžia įsteigti, išlaikyti bei išplėsti rūpesčio tinklą anapus lokalaus rūpesčio ribų. Šitaip žvelgiant rūpestis gali būti suprantamas kaip praktika, ne tik priklausoma nuo mūsų moralinių savybių bei įgūdžių, bet ir reikalaujanti tam tikrų išteklių – laiko, pinigų, darbo, informacijos ir pan. Taip plačiai suprantamas rūpestis yra glaudžiai susijęs ne tik su socialine aplinka, bet ir su demokratijos siūlomomis galimybėmis, nes informacija, pinigai ir kiti ištekliai dažnai yra priklausomi nuo politinių jėgų valios. Kaip teigia Tronto, esama ryšio tarp rūpesčio ir demokratijos – rūpestis kitais sukuria tokią aplinką, kurioje *visi* gali klestėti. Anot Tronto ir Berenice Fisher,

pačiu bendriausiu lygmeniu rūpestis gali būti suprantamas kaip rūšinė veikla, kuri apima viską, ką mes darome siekdami palaikyti, tęsti ir pataisyti mūsų „pasaulį“ taip, kad jame būtų galima gyventi taip gerai, kaip tik įmanoma. Tas pasaulis apima mus pačius, mūsų kūnus bei mūsų aplinką, t. y. ką mes bandome suauti į sudedamąjį, gyvybę palaikantį tinklą. (Tronto 1993: 103)

Pratešiant Tronto mintį, galima pridurti, kad rinkos logikai priešinasi pilietinės organizacijos, savo iniciatyva bandydamos „taisyti padėtį“. Pavyzdžiui, pastaruoju metu ir Lietuvoje atsiranda vis daugiau nevyriausybinų organizacijų, siekiančių apsaugoti gyvūnus (Lietuvos gyvūnų globos draugija, gyvūnų gerovės iniciatyvos, „Lietuva – gyvūnams“, gyvūnų „gyvybės vagonėliai“ ir kita) ar skatinančių rūpintis aplinka (Žali. lt, organizuojantys miesto daržus, Miesto laboratorija, Baltijos aplinkos forumas – BEF ir pan.).

Išvados

Šiuolaikinė bioetika, pradėjusi formuotis septintajame ir aštuntajame dvidešimtojo amžiaus dešimtmetyje, vienu iš savo uždavinių laikė klasikinių etikos teorijų pritaikymą medicinos sferoje kylančioms problemoms spręsti, tačiau atsižvelgė ir į tai, kad bendra žmonių sveikata priklauso ir nuo visos jų aplinkos. Pati aplinkos būklė, jos užterštumas bei cheminių priemaišų kiekis maiste ir jų įtaka žmonių sveikatai problemiška atrodo ne tik bioetikos atstovams (Potter 1971), bet ir ekologinės etikos pionieriams (Leopold 1949; Naess 1973; Callicott 1989). Jie aktualizavo kritinį požiūrį į antropocentrizmą, kuris neleidžia pamatyti, kad žmogus yra tik viena gyvybę palaikančio tinklo dalis, priklausanti nuo viso tinklo sveikatos. Taip formavosi nauja – reliacinė prieiga, esmine ekologinės etikos prielaida laikanti būtent santykį, kuriuo remiantis turėtų būti formuluojami moralaus elgesio su visais biotos dalyviais (įskaitant ir bene sudėtingiausią biotos moralinės sąrangos fragmentą – santykį su gyvūnais) principai. Didžiausias įnašas šiuo požiūriu priklauso P. Singeriui, T. Reganui, B. Rollinui.

Rūpesčio etika, besiremianti reliacine prieiga (pvz., N. Noddings), reikšmingai

papildo šios prieigos turinį mintimi, kad teisingo elgesio principų ieškojimas ir elgesio taisyklių bei teisių formulavimas nėra geriausia išeitis, nes dauguma mūsų veiksmų yra paremti išmoktomis praktikomis, o gebėjimas atpažinti ir patenkinti poreikius yra nuolat lavinamas įgūdis, esmingai išaknytas konkrečiame kontekste. Taigi rūpesčio etikos reliacinė prieiga leidžia brėžti kitokias moralės ribas ir išryškina santykio reikšmę mūsų etinio rūpesčio praktikų formavimuisi. Klausimas, kas yra vertas rūpesčio ir kas patenka į moralės areną, atsakomas ne remiantis racionaliais kriterijais, o pabrėžiant tarpusavio priklausomybės svarbą bei konkrečių rūpesčio savo aplinka ir aplinkiniais praktikų ugdymo reikšmę. Praktinėje plotmėje šiuo požiūriu besiremiančios organizacijos (pvz., PETA ar DAROM) keičia supratimą apie tinkamo rūpesčio gyvūnais bei aplinka reikšmę ir rodo, kaip keičiant visuomenės nuostatas galima ugdyti, keisti ar gerinti rūpinimosi įprotį. Reliacinė rūpesčio etikos teorija ekologinės etikos mintį kreipia nuo siaurai suprantamos bioetikos, įsivyravusios nuo aštuntojo dešimtmečio, į platesnį – biofilosofijos horizontą. Kaip tik jame siekis šandienos darnaus vystymosi praktikai suteikti reflektivesnę filosofinę atramą skamba kaip konstruktyvi ir labiau įgalinanti programa.

LITERATŪRA

Adams, J. C., 2007. *The War on Compassion. In The Feminist Care Tradition in Animal Ethics*, ed. by J. Donovan, J. C. Adams. New York: Columbia University Press.

Adams, J. C., 2007 [1995]. *Caring About Suffering: A Feminist Exploration. In The Feminist Care Tradition in Animal Ethics*, ed. by J. Donovan, J. C. Adams. New York: Columbia University Press.

Beever, J. and Morar, C. N. (ed.), 2013. *Perspectives in Bioethics, Science, and Public Policy*. West Lafayette: Purdue University Press.

Callicott, J. Baird, 2013. *Thinking Like a Planet: the Land Ethic and the Earth Ethic*. New York: Oxford University Press.

Callicott, J. Baird, 1989. *In Defense of the Land Ethic: Essays in Environmental Philosophy*. Albany: State University of New York Press.

Callicott, J. Baird, 1985. *Intrinsic Value, Quantum Theory, and Environmental Ethics*, in *Environmental Ethics* 7 (3): 257–275.

Carson, R., 2002 [1962]. *Silent Spring*. Houghton Mifflin Company; Anniversary edition (October 22, 2002).

- Clement, G., 2007 [2003]. The Ethics of Care and the Problem of Wild Animals. In *The Feminist Care Tradition in Animal Ethics*, ed. by J. Donovan, J. C. Adams. New York: Columbia University Press.
- Dodds, S., 2007. Depending on Care: Recognition of Vulnerability and the Social Contribution of Care Provision. *Bioethics* 21(9): 500–510.
- Dummont, L., 2002. *Esė apie individualizmą. Modernioji ideologija antropologiniu požiūriu*. Vilnius: Baltos lankos/ALK.
- Dunlap, R. E., Catton, W. R., 1979. Environmental Sociology. *Annual Review of Sociology* 5: 243–273.
- Engster, D., 2006. Care Ethics and Animal Welfare. *Journal of Social Philosophy* 37 (4): 521–536.
- Fox, W., 2006. *A Theory of General Ethics: Human Relationships, Nature, and the Built Environment*. Cambridge: The MIT Press.
- Geertz, C., 2005. *Kultūrų interpretavimas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Gray, J., 2010. *Šiaudiniai šunys: apmąstymai apie žmones ir kitus gyvūnus*. Vilnius: Žara.
- Groenhout, R., 2004. *Connected Lives: Human Nature and the Ethics of Care*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Gruen, L., 2007 [2004]. Empathy and Vegetarian Commitments. In *The Feminist Care Tradition in Animal Ethics*, ed. by J. Donovan, J. C. Adams. New York: Columbia University Press.
- Gruen, L., 2010. The Moral Status of Animals. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/moral-animal/>
- Guha, R., 1999. Radical American Environmentalism Revised. In *Philosophical Dialogues: Arne Næss and the Progress of Eco-Philosophy*. New York: Rowan and Littlefield.
- Haraway, D., 2006. *When Species Meet*. University of Minesstota Press.
- Harrison, R., 1964. *Animal Machines: The New Factory Farming Industry*. CABI; Reissued and Updated ed. edition (May 8, 2013).
- Harris Poll Online. <http://www.theharrispoll.com/health-and-life/Pets-are-Members-of-the-Family.html>
- Jonsen, A., Toulmin, S., 1988. *The Abuse of Casuistry: A History of Moral Reasoning*. Berkeley: University of California Press.
- Kalenda, Č., 2002. *Ekologinė etika: ištakos ir dabartis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Latour, B., 2004. *Mes niekada nebuvo modernūs*. Vilnius: Homo liber.
- Leopold, A., 1949. *A Sand County Almanac: With Other Essays on Conservation from Round River*. New York: Oxford University Press.
- Mol, A., 2008. *The Logic of Care: Health and the Problem of Patient Choice*. London; New York: Routledge.
- Naess, A., 1973. The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement. *Inquiry* 16: 151–155.
- Naess, A., 1993. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Naess, A., 2008. *Life's Philosophy: Reason and Feeling in a Deeper World*. London: University of Georgia Press.
- Noddings, N., 2013 [1984]. *Caring: A Relational Approach to Ethics and Moral Education* (2 ed.). Berkeley: University of California Press.
- Noddings, N., 2010. *The Maternal Factor: Two Paths to Morality*. Berkeley: University of California Press.
- Noddings, N., 2002. *Starting at home: Caring and Social policy*. Berkeley: University of California Press.
- Plumwood, V., 2006. The Concept of A Cultural Landscape: Nature, Culture and Agency in the Land. In *Ethics and the Environment* 11 (2): 115–150.
- Plumwood, V., 2000. Integrating Ethical Framework for Animals, Humans, and nature: A Critical Feminist Eco-Socialist Analysis. *Ethics and Environment* 5 (2): 258–322.
- Plumwood, V., 1993. *Feminism and the Mastery of Nature*. New York: Routledge.
- Regan, T., 1983. *The Case for Animal Rights*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Rollin, B., 2016. *A New Basis for Animal Ethics: Telos and Common Sense*. 2 edition. University of Missouri.
- Rollin, B. E., 2007. Overcoming ideology: Why it is necessary to create a culture in which the ethical review of protocols can flourish. *ILAR Journal* 48(1): 47–53.
- Rollin, B., 2006 [1981]. *Animal Rights & Human Morality*. Prometheus Books. 3rd ed. (September 30, 2006).
- Scruton, R., 2006. *Animals Rights and Wrongs*. Bloomsbury Academic.
- Singer, P., 2002. All animals are equal. In *Unsanctifying Human life*, H. Kuhse (ed.). Oxford: Blackwell Publishers Ltd: 79–94.

- Singer, P., 1993. *Practical Ethics*. Cambridge University Press.
- Tronto, J., 2013. *Caring Democracy: Markets, Equality and Justice*. New York: New York University Press.
- Tronto, J., 2011. Who is Authorized to Do Applied Ethics? Inherently Political Dimensions of Applied Ethics. *Ethical Theory and Moral Practice* 14: 407–417.
- Tronto, J., 1993. *Moral Boundaries, a Political Argument for an Ethic of Care*. Routledge: New York.
- Warren, K. J., 2009. *An Unconventional History of Western Philosophy: Conversations Between Men and Women Philosophers*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Warren, K. J., 1999. Philosophical Dialogues: Arne Naess and the Progress of Ecophilosophy. in *Progress of Eco-Philosophy*. New York: Rowan and Littlefield. 255–269.
- Warren, M. A., 2005. Moral Status. In *A Companion to Applied ethics*, R. G. Frey, Ch. H. Wellman (eds). Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 439–450.
- White, L., 1967. The Historical Roots of Our Ecological Crisis. *Science* 155: 1203–1207; reprinted in Schmidt and Willott, 2002.
- Witoszek, N., 1997. Arne Naess and the Norwegian Nature Tradition. *Worldviews* 1: 57–73.
- Zimmerman M., Callicott J. B., and Clark J. (eds.), 2005. *Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology*, 4th ed. NJ: Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Žukauskaitė, A., 2016. *Nuo Biopolitikos iki Biofilosofijos*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.

THE HEARTH AND THE OUTSKIRTS OF THE MORAL DOMAIN: FROM BIOETHICS TO ANIMAL RIGHTS

Aistė Bartkienė

Abstract. This article explores the concept of caring for the other while analyzing cultural understanding about the needs and rights of the cared for. The other is considered in a very broad perspective, which includes not only humans, but also animals and other members of biotic community. Drawing on the theories of the ethics of care, it is shown how emotional dimension and attention to care practices can enrich traditional bioethical approach, while expanding its limits so as to encompass all living creatures capable of suffering. It is claimed that respectful caring for the animals and our environment is a habit, that is learned from childhood and that it is adjusted according to the prevailing values existing in particular society. The changing attitudes towards animals and environment is depicted by referring to the most significant theories in the animal ethics and environmental fields. This shift can be illustrated by B. Rollin, who claims that there is no morally relevant difference between humans and animals that justifies excluding animals from what he calls “the moral arena” or the full “scope of moral concern”. In this article it is proposed that the extension of the arena of bioethics can be made using the concept of care, offered by Noddings, so that it could embrace non-human living creatures and whole environment in its domain.

Keywords: bioethics, relation, care ethics, animal rights, environmental ethics

Įteikta 2017.01.02

Priimta spaudai 2017.02.22